RETSMØDERAPPORT
i sag 32/88 *

I — Faktiske omstændigheder og retsforhandlinger

1. *De relevante retsregler*

I konventionens artikel 2 bestemmes det »med forbehold af bestemmelserne i denne konvention«, at »personer, der har bopæl på en kontraherende stats område, uanset deres nationalitet [skal] sagsøges ved retterne i denne stat«.

Den franske version af konventionens artikel 5 [1], som var gældende på det tidspunkt, hvor den sag, der ligger til grund for nærværende præjudicielle anmodning, blev anlagt, og som finder anvendelse på denne sag, var affattet således:

»Le défendeur domicilié sur le territoire d'un Etat contractant peut être attrait, dans un autre Etat contractant:

1) en matière contractuelle, devant le tribunal du lieu où l'obligation a été ou doit être exécutée

...«

Ved tiltrædelseskonventionen af 1978 (EFT L 304, s. 1) blev den franske tekst til konventionens artikel 5, stk. 1, affattet således: »en matière contractuelle, devant le tribunal du lieu où l'obligation qui sert de base à la demande a été ou doit être exécutée.« [2]

2. *Sagens baggrund*

Ved dokument af 28. marts 1979 blev Paul Humbert ansat i Bruxelles af Six Constructions Ltd, som i forelæggelsesdommen angives at have hjemsted i Bruxelles. I dokumentet, der var affattet på engelsk og bar overskriften »Employment contract«, anførtes det, at værneting i tvister vedrørende aftalen var retterne i Bruxelles. Arbejdsaftalen blev aldrig underskrevet af Paul Humbert. Six Constructions Ltd udsendte Paul Humbert til Libyen, hvor der skulle træffes forberedelser til anlæg af en militærlufthavn, og dette arbejde var Paul Humbert beskæftiget med i næsten 4 måneder. Kontrakten mellem Six Constructions Ltd og den libyske stat blev imidlertid taget op til fornyet overvejelse af den libyske stat, og Six Constructions Ltd udsendte først Paul Humbert til Zaire og derefter til Abu Dhabi. Den 10. december 1979 blev han afskediget, fordi det viste sig, at anlægget af lufthavnen var blevet endeligt opgivet. Paul Humbert, der på daværende tidspunkt havde bopæl i Labrède (Gironde), anlagde sag mod Six Constructions Ltd ved conseil de prud'hommes de Bordeaux med påstand om betaling af en række beløb i form af løn i opsigelsestiden, skadeserstatning, gratiale for 1979, forskellige godtgørelser samt løntilgodehavender.

* Processprog: fransk.

1 — O. a.: På dette tidspunkt var konventionen endnu ikke trådt i kraft for Danmarks vedkommende.

2 — O. a.: Den danske version heraf lyder således: »i sager om kontraktforhold, ved retten på det sted, hvor den forpligtelse, der ligger til grund for sagen, er opfyldt eller skal opfyldes.«

Sagsøgte rejste indsigelse mod rettens kompetence under henvisning til, at værnetinget i henhold til arbejdsaftalen var retterne i Bruxelles. Conseil de Prud'hommes erklærede sig imidlertid kompetent i medfør af artikel R 517-1 i code du travail, hvorefter værnetinget i arbejdsretlige sager er retten i den retskreds, hvor arbejdstageren har bopæl, såfremt arbejdstageren ikke arbejder i en bestemt virksomhed eller en del af en virksomhed. Denne afgørelse af kompetencespørgsmålet kærede sagsøgte til cour d'appel de Bordeaux, som stadfæstede den. Spørgsmålet blev derefter indbragt for Cour de cassation.

For Cour de cassation har kassationsappellanten (Six Constructions Ltd) for det første gjort gældende, at den indbragte afgørelse er i strid med konventionens artikel 17. Dette anbringende har Cour de cassation ikke fundet at kunne lægge til grund, idet en værnetingsaftales gyldighed i henhold til konventionens artikel 17 er betinget af, at der er tale om en skriftlig aftale eller en mundtlig aftale, der er skriftligt bekræftet. Cour de cassation har endvidere henvist til Domstolens praksis, hvorefter det forhold, at der ikke rejses indsigelse mod vilkårene i en kontrakt, der alene hidrører fra den ene part, principielt ikke kan sidestilles med en accept, i konventionens artikel 17's forstand, af en i kontrakten indeholdt værnetingsklausul. Hvis en mundtlig aftale indgår i et løbende forretningsforhold mellem parterne, vil man kunne nå til et andet resultat, men et sådant forhold forelå ikke i den konkrete sag.

For Cour de cassation har kassationsappellanten for det andet gjort gældende, at der ikke i henhold til konventionen er noget grundlag for, at de franske retter skulle have kompetencen, idet sagsøgeren kun har valget mellem at anlægge sag ved retterne i den stat, hvor sagsøgte har bopæl (artikel 2), eller ved retterne på det sted, hvor forpligtelsen er opfyldt eller skal opfyldes (artikel 5, stk. 1). I forbindelse med dette anbringende har Cour de cassation stillet de præjudicielle spørgsmål.

3. *De præjudicielle spørgsmål*

Ved dom af 14. januar 1988 har Cour de cassation udsat sagen og forelagt Domstolen følgende spørgsmål:

»1) Hvilken forpligtelse skal lægges til grund med henblik på anvendelsen af artikel 5, stk. 1, i Bruxelles-konventionen af 27. september 1968, når de i sagen fremsatte krav støttes på forpligtelser i henhold til en arbejdsaftale, der er indgået mellem en arbejdstager med bopæl i Frankrig og et selskab med hjemsted i Belgien, og selskabet har udsendt arbejdstageren til flere forskellige lande uden for Fællesskabets område?

2) Må det antages, at den forpligtelse, som er den karakteristiske, opfyldes i den virksomhed eller del af en virksomhed, som har ansat arbejdstageren, eller skal kompetencespørgsmålet afgøres i medfør af Bruxelles-konventionens artikel 2?«

I forelæggelsesdommen har Cour de cassation anført, at det fremgår af Domstolens dom i sag 25/79 (Sanicentral/Collin, Sml. 1979, s. 3423), at arbejdsretlige forhold er omfattet af konventionens saglige anvendelsesområde. Som følge heraf må det være konventionens kompetenceregler, der skal anvendes, og ikke værnetingsreglerne i den franske code du travail. Cour de cassation har endvidere henvist til, at det fremgår af Domstolens dom i sag 133/81 (Ivenel/Schwab, Sml. 1982, s. 1891), at den forpligtelse, der skal tages i betragtning ved anvendelsen af konventionens artikel 5, stk. 1, i forbindelse med arbejdsaftaler, er den forpligtelse, der er karakteristisk for aftalen.

Da sagen imidlertid vedrører en arbejdsaftale, som ikke er opfyldt i en bestemt virksomhed, men i flere forskellige lande uden for Fællesskabets område, har Cour de cassation rejst det spørgsmål, hvilken forpligtelse den i dette tilfælde skal lægge til grund, og om sag — hvis opfyldelsesværnetinget ikke kan anvendes — skal anlægges ved en ret i den stat, hvor sagsøgte har bopæl, i overensstemmelse med konventionens artikel 2.

4. *Retsforhandlinger*

Forelæggelsesdommen er registreret på Domstolens Justitskontor den 28. januar 1986.

I henhold til artikel 20 i protokollen vedrørende statutten for EØF-Domstolen er der afgivet skriftlige indlæg af indstævnte i hovedsagen, Paul Humbert, ved advokaterne H. Masse-Dessen og B. Georges, Paris, af Forbundsrepublikken Tysklands regering ved Ch. Böhmer som befuldmægtiget, af Den Franske Republiks regering ved R. de Gouttes og C. Chavance som befuldmægtigede, af Den Italienske Republiks regering ved L. Ferrari Bravo som befuldmægtiget, bistået af avvocato dello Stato D. Fiumara, af Det Forenede Kongeriges regering ved S. J. Hay som befuldmægtiget, bistået af C. L. Carpenter, og af Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved G. Kremlis, Kommissionens Juridiske Tjeneste, som befuldmægtiget, bistået af G. Cherubini, en italiensk tjenestemand, der gør tjeneste ved Kommissionen.

På grundlag den refererende dommers rapport og efter at have hørt generaladvokaten har Domstolen besluttet at indlede den mundtlige forhandling uden forudgående bevisførelse og at henvise sagen til Sjette Afdeling.

II — Sammenfatning af de skriftlige indlæg for Domstolen

På grundlag af de afgivne indlæg i sagen kan de afgørelser, Domstolen har truffet vedrørende fortolkningen af konventionens artikel 5, stk. 1, som er relevante for den foreliggende sag, sammenfattes således:

I dommen i sag 14/76 (De Bloos/Bouyer, Sml. 1976, s. 1497) fastslog Domstolen, at udtrykket »forpligtelse« i artikel 5, stk. 1, henviser til den kontraktmæssige forpligtelse, som ligger til grund for søgsmålet. I denne forbindelse udtalte Domstolen blandt andet, at konventionens målsætning forudsætter et krav om, at antallet af værneting for en og samme kontrakt begrænses i videst muligt omfang, og at konventionens artikel 5, stk. 1, derfor ikke kan fortolkes således, at den henviser til enhver forpligtelse efter den pågældende kontrakt.

I dommen i sag 12/76 (Tessili/Dunlop, Sml. 1976, s. 1473) statuerede Domstolen, at det sted, hvor forpligtelsen er opfyldt eller skal opfyldes, jfr. artikel 5, stk. 1, skal bestemmes i henhold til den lov, der er anvendelig på den omtvistede forpligtelse i medfør af lovkonfliktreglerne ved den ret, sagen er indbragt for.

I dommen i sag 133/81 (Ivenel/Schwab, jfr. ovenfor) udtalte Domstolen, at hensigten

med konventionens artikel 5, stk. 1, især har været at fastlægge værnetinget i det land, der har snæver tilknytning til tvisten, og at denne tilknytning, når der er tale om en aftale om udførelse af et arbejde, der ikke er selvstændigt, bl. a. består i den lov, der finder anvendelse på aftalen. Denne lov bestemmes af den forpligtelse, der karakteriserer den pågældende aftale, og som normalt er forpligtelsen til at udføre arbejdet. Som følge heraf må den forpligtelse, der skal tages i betragtning ved anvendelsen af artikel 5, stk. 1, være den, der er karakteristisk for arbejdsaftalen, dvs. principielt forpligtelsen til at udføre det aftalte arbejde. Domstolen udtalte endvidere, at denne fortolkning blandt andet beror på et ønske om at beskytte den part, der ud fra en social betragtning må anses for at være den svageste i kontraktforholdet, og at undgå, at den ret, sagen indbringes for, erklærer sig kompetent til at pådømme visse krav, men inkompetent for andre kravs vedkommende.

Endelig har Domstolen i dommen af 15. januar 1987 i sag 266/85 (Shenavai/Kreischer, Sml. s. 239) bekræftet hovedreglen — ifølge De Bloos-dommen — hvorefter den forpligtelse, der skal lægges vægt på, er den, der ligger til grund for søgsmålet. Domstolen bekræftede imidlertid også, at der gælder en række undtagelser fra denne hovedregel, f. eks. med hensyn til arbejdsaftaler. Domstolen udtalte nærmere, at arbejdsaftaler i modsætning til andre aftaler er af særlig beskaffenhed, idet arbejdstageren varigt knyttes til vedkommende virksomheds eller arbejdsgivers forretningsmæssige organisation, og idet arbejdsaftaler stedligt refererer sig til det sted, hvor arbejdet udøves, hvilket er afgørende for anvendelsen af præceptive retsregler og kollektive overenskomster. På baggrund af disse særegenheder må retten på det sted, hvor den for aftalen karakteristiske forpligtelse skal opfyldes, være det mest velegnede værneting for tvister, som kan opstå i forbindelse med en eller flere forpligtelser, der følger af arbejdsaftalen.

Argumentationen i de indlæg, der er afgivet i sagen, støttes i det væsentlige på denne retspraksis.

Paul Humbert har i sit indlæg særlig henholdt sig til afgørelserne i Ivenel- og Shenavai-sagerne, hvorefter det er forpligtelsen til at udføre arbejdet, der er afgørende. Hvis det viser sig, at opfyldelsesstedet for arbejdsydelsen — som i det foreliggende tilfælde — ikke kan benyttes som kriterium, må man imidlertid forsøge at finde et andet fast tilknytningsmoment. Dette kunne f. eks. være modydelsen til arbejdsydelsen, dvs. arbejdsgiverens opfyldelse af sine forpligtelser, særlig betalingen af vederlaget. I så fald ville den afgørende forpligtelse med henblik på anvendelsen af artikel 5, stk. 1, være arbejdsgiverens forpligtelse til at udbetale pengebeløb, og i det konkrete tilfælde ville opfyldelsesstedet dermed være Paul Humberts bopæl. Denne løsning ville være i fuld overensstemmelse med Domstolens praksis, idet et værneting på grundlag af den betaling, hvis erlæggelse søges gennemtvunget ad rettens vej, indebærer, at der kan anvendes ét enkelt tilknytningsmoment, og at lønmodtagerens rettigheder respekteres. Hermed får sagsøgeren også en reel valgmulighed, nemlig mellem retterne i det land, hvor sagsøgte har bopæl (artikel 2) og retterne i det land, hvor sagsøgeren er hjemmehørende (artikel 5, stk. 1), mens enhver anden løsning kunne føre til, at sag kun kunne anlægges ved ét værneting, nemlig ved retterne på det sted, hvor arbejdsgiveren har sin virksomhed.

Forbundsrepublikken Tysklands, Det Forenede Kongeriges og *Den Franske Republiks* regering har anført, at den regel, der fremgår af afgørelsen i Ivenel-sagen, principielt må finde anvendelse; hvis arbejdstageren normalt ikke udfører arbejdet i et og samme land, må værnetinget dog i henhold til konventionens artikel 5, stk. 1, være retten på det sted, hvor den virksomhed eller del af en virksomhed, hvor lønmodtageren er blevet ansat, er beliggende.

I denne forbindelse har Forbundsrepublikken Tysklands regering anført, at udgangspunktet for Domstolens fortolkning af artikel 5, stk. 1, har været et ønske om i videst muligt omfang at forhindre, at der opstår flere værneting for tvister vedrørende samme kontrakt. Derfor må kompetencen støttes på ét enkelt, sikkert og forudseligt »forum executionis«, og dette er der specielt behov for, når arbejdstagerens ydelse erlægges i flere forskellige lande. Da et værneting i tilknytning til arbejdsstedet ville føre til, at der kunne anlægges sag flere forskellige steder, må det kontinuerlige arbejdsforhold mellem arbejdsgiver og arbejdstager være afgørende, dvs. at sagen må anlægges dér, hvor arbejdstageren er blevet ansat.

Forbundsrepublikken Tysklands og Det Forenede Kongeriges regering har henvist til det foreløbige udkast til en parallelkonvention til Bruxelles-konventionen, som skal indgås mellem EF's medlemsstater og nogle af EFTA-staterne. I det foreløbige udkast er artikel 5, stk. 1, affattet således[3]:

»En person, der har bopæl på en kontraherende stats område, kan sagsøges i en anden kontraherende stat:

1) i sager om kontraktforhold, ved retten på det sted, hvor forpligtelsen er opfyldt eller skal opfyldes; i sager vedrørende arbejdskontrakter, er dette sted der, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde eller, hvis arbejdstageren ikke sædvanligvis udfører sit arbejde i et bestemt land, er dette sted der, hvor den virksomhed, som har antaget arbejdstageren, er beliggende.«

Denne formulering er i overensstemmelse med Domstolens afgørelser i Ivenel- og Shenavai-sagerne, og den vil efter disse regeringers opfattelse kunne anvendes som retningslinje i den foreliggende sag.

Det Forenede Kongerige og Den Franske Republik har endelig anført, at afgørelsen i Ivenel-sagen må antages at bero på, at man ønsker, at værnetinget skal følge den lov, der skal anvendes. I henhold til artikel 6, stk. 2, i Rom-konventionen af 19. juni 1980 om, hvilken lov der skal anvendes på kontraktlige forpligtelser — som Domstolen henviser til i Ivenel-sagen — er en arbejdsaftale undergivet loven i det land, hvor arbejdstageren ved opfyldelsen af aftalen sædvanligvis udfører sit arbejde, selv om han midlertidigt er beskæftiget i et andet land. Hvis arbejdstageren ikke sædvanligvis udfører sit arbejde i et bestemt land, er arbejdsaftalen undergivet »loven i det land, hvor det forretningssted, som har antaget arbejdstageren, er beliggende.«

Den *Italienske Republiks regering* har anført, at opfyldelsesstedet for den forpligtelse, der er karakteristisk for arbejdsaftalen, kun kan benyttes som kriterium, såfremt dette sted er sammenfaldende med det sted, hvor lønmodtageren udfører sit arbejde. Hvis dette ikke er tilfældet, ses der ikke at være grund til at fravige hovedreglen i De Bloos-dommen. Man må således lægge vægt på den konkrete forpligtelse, der påberåbes i sagen, dvs. i det foreliggende tilfælde arbejdsgiverens forpligtelse over for lønmodtageren til

3 — O. a.: Gengives her i Domstolens oversættelse, jfr. den endelige version i EFT L 319 af 25.11.1988, s. 10.

at betale de godtgørelser, der kræves. Opfyldelsesstedet for denne forpligtelse skal bestemmes i overensstemmelse med afgørelsen i Tessili-sagen.

Kommissionen har indgående behandlet den løsning, der er foreslået af Forbundsrepublikken Tysklands, Det Forenede Kongeriges og Den Franske Republiks regering, men den har til slut anført, at den bør forkastes af følgende grunde. For det første vil man med en sådan løsning fjerne sig endnu mere fra ordlyden af artikel 5, stk. 1. Tilknytningsmomentet i henhold til bestemmelsen er opfyldelsesstedet for den relevante forpligtelse eller — hvis der er tale om en arbejdsaftale — den karakteristiske forpligtelse. En løsning, som baseres på, hvor arbejdsgiverens virksomhed er beliggende, kan opfattes således, at man snarere anlægger en fortolkning af udtrykket »opfyldelsesstedet« end af »den forpligtelse der skal lægges til grund«, og dermed sætter man sig ud over afgørelsen i Tessili-sagen. Desuden tages der med den løsning, de tre medlemsstater har foreslået, ikke hensyn til, at den svageste kontraktspart bør beskyttes. Endelig kommer fortolkningen af Bruxelles-konventionen i for høj grad til at afhænge af de lovvalgsregler, der har fundet udtryk i Romkonventionen. Kommissionen har i denne forbindelse henvist til, at reglerne i Romkonventionens artikel 6, stk. 2, kun gælder, hvis parterne ikke har foretaget et lovvalg. Kommissionen har specielt anført, at der ikke bør indføres en særordning for arbejdsaftaler, idet konventionens forfattere med vilje undlod at opstille en speciel værnetingsregel for disse aftaler. Som følge heraf bør hovedreglen i konventionens artikel 2 (sagsøgtes hjemting) anvendes i tilfælde, hvor artikel 5, stk. 1 — således som Domstolen har fortolket denne bestemmelse i sager om arbejdsaftaler — ikke kan anvendes.

Af de nævnte grunde har Kommissionen foreslået, at de præjudicielle spørgsmål besvares således:

»1) Den forpligtelse, der skal lægges til grund ved anvendelsen af artikel 5, stk. 1 — når de i sagen fremsatte krav støttes på forpligtelser i henhold til en arbejdsaftale, der i sin helhed opfyldes uden for de kontraherende staters område — er den karakteristiske ydelse, som består i, at arbejdstageren udfører arbejdet.

2) Artikel 5, stk. 1, finder ikke anvendelse, når den karakteristiske forpligtelse — hvis opfyldelsessted skal bestemmes på grundlag af de faktiske forhold og er det sted, hvor arbejdet faktisk udføres i henhold til arbejdsaftalen — i sin helhed opfyldes uden for de kontraherende staters område.«

T. Koopmans
Refererende dommer